

ALEKSANDAR ČUČKOVIĆ
Ekonomski fakultet, Subotica/Novi Sad

ETIKA U POSLOVANJU

(Branko Balj, *Uvod u poslovnu etiku*, IP „Beograd“, Zrenjanin, 2005.)

Uvod u poslovnu etiku najnovija je knjiga Branka Balja,¹ koja predstavlja prvi celovitiji pokušaj problematizacije veze između morala i poslovanja na našem jeziku. Knjiga ima 200 strana, zajedno sa spiskom korišćene literature, a sastoji se iz dve celine: pregleda istorijsko-filozofskih izvora relevantnih za formiranje jedne zasebne discipline kakva je poslovna etika i razmatranja pojma, predmeta i svrhe poslovne etike, na osnovu čega se odmah može videti da autor pitanjima poslovne etike pristupa na istorijsko-filozofski i problemski način.

Prema autorovom sopstvenom priznanju, tekst je inspirisan „ambivalentnim kretanjem logosa kapitala“, odnosno potrebom da se takvo kretanje refleksivno posreduje. Naime, preko afirmacije ekonomije do nivoa glavne praktične delatnosti i svođenja čitavog domena poietičkih znanja na tehniku, preko „potrebe za osvetljavanjem ne samo moralnog subjektiviteta čoveka nego i uspostavljanja moralnog subjektiviteta firme“ pokazuje se isprepletenost pravnih i moralnih pitanja. Polazi se od uvida u poddisciplinarnu prirodu problematike, budući da je poslovna etika jedna od mnogih posebnih grana etike kao filozofske discipline (etika životne sredine, etika medicine, etika naučno-istraživačkog rada i tome slično), čije je

diferenciranje uzelo maha sedamdesetih godina prošlog veka.

U poglavlju *Istorijsko-filozofski izvori poslovne etike* pristupa se retrospektivnom, selektivnom propitivanju određenih markantnih filozofskih naznaka za jednu buduću istoriju poslovne etike. Pregled počinje konstatacijom da se već u Homerovim epovima *Ilijada* i *Odiseja* kao i u Hesiodovom delu *Poslovi i dani* pominju naznake pridavanja vrednosti onome što je prožeto radom, čestitošću, poštenjem, odanošću i spremnošću na žrtvu radi drugog čoveka i zajednice, što svedoči o ranom promišljanju moguće veze morala i rada. Sokratovo i Platonovo utvrđivanje veze između vrline i znanja predstavljaće pripremu za Aristotelov filozofski razgovor u spisima *Politika* i *Nikomahova etika*, u kojem se drži da je etika dobre mere ključ ostvarenja praktičke dobrobiti kako u politici i etici, tako i u ekonomiji. Shodno tome, smatra autor, razboritost je po Aristotelu neophodan uslov posredovanja svih ostalih oblika delanja. Slično tome, već je Platon u svom spisu *Fedar* tvrdio da je bogatstvo poželjno samo ukoliko ga čovek može „nositi i voziti“ na razuman način. Ipak, dok Platon svoju pravičnu državu koncipira tako što daje prioritet zajedničkoj svojini, dotle Aristotel smatra da je čoveku pripadnije privatno vlasništvo, nego neko drugo.

Znatno usredsređenije promišljanje ekonomske problematike onog vremena možemo naći u Ksenofontovom spisu *Ekonomija*, u kome se razmatraju i saznajni i tehnički aspekti ekonomskog ži-

1 Do sada je B. Balj objavio sledeća dela: *Martin Hajdeger - jedno radikalno mišljenje*, Ekonomski fakultet u Subotici, 1996, *Filozofija tehnike*, Dnevnik, Novi Sad, 1997, *Ekonomija i praktična filozofija*, Dnevnik, Novi Sad, 2000, 2002 i 2005 i *Prilozi za uvod u filozofiju*, IP Beograd, Zrenjanin, 2003.

vota. Pre svega, Ksenofont je u prilici da odredi samo polje svog promišljanja kao upravljanje kućom ili kućama, svojim ili tuđim, koje može da obavlja samo ekonom, ličnost koja mora biti odgovorna i slobodna od neumerenosti. Ksenofont pravi razliku između ekonomije kao znanja i veštine, pri čemu ta znanja treba da pruže odgovor „zašto jedni napreduju, a drugi se upropašćuju, radeći jedan isti posao“. Konačan odgovor ležace u vrlini razboritosti, koju znalac u ekonomskim poslovima mora da poseduje, a vrlina će se manifestovati ne u motivu sticanja neumerenog ličnog materijalnog bogatstva, nego svrsi raspolaganja prema pravilima umerenog života, a na pomoć prilateljima i zajedničkom dobru, odnosno državi. Na koncu, važnost znanja i veština raspolaganja imovinom vidljiva je i u iznalaženju veze između dobrog vođenja domaćinstva i upravljanja državom.

U osvrtu na hrišćanski model posredovanja ekonomije, autor se vraća spisima dvojice istaknutih filozofa-teologa Aurelija Avgustina i Tome Akvinskog. Avgustin se u svom spisu *O državi Božijoj* poziva na Biblijsko određenje pravednosti „ne činite drugim ljudima ono što ne bi želeli da vama čine... jer kakvom merom merite, onakvom će vam se vratiti“, čime se poziva na duhovni ideal, koji isključuje težnju za materijalnim bogatstvom kao direktnu pretnju mogućnosti spasenja duše. U svom spisu *Summa theologica*, Toma Akvinski usvaja Aristotelovu podelu vrlina na dijanoetičke i etičke, polazeći od hrišćanskih vrlina vere, ljubavi i nade. Akvinski smatra da je čovek slobodan u svom postupanju, ali mu je za ostvarenje vrlinskog života nužna božija pomoć u obliku zakona i milosti. Shodno tome, ovaj mislilac drži da ekonomski život mora biti posredovan hrišćanskim vrlinama, pa

da i težnja za bogatstvom treba da bude ograničena merilom opšte koristi. Ključni pojmovi Akvinskog promišljanja inspirativna u pogledu poslovnog morala jesu „pravedna cena“ i „greh od kamata“, oko kojih je razvijena problematika koja se postavlja u svetlu krajnjeg sudije u božanskom autoritetu.

Sa delom Nikola Makijavelija, renesansa je donela razvrgavanje veza etike i politike, čime je načelno otvoren put za instrumentalizovanje morala u političke i ekonomske svrhe. U teorijskom smislu, čitav novi vek je obeležilo Bekonovo određenje znanja kao moći, a u ekonomsko-političkom smislu – Lokov liberalizam. Shvatajući razum kao suštinsku odredbu čoveka, prosvetitelji su pojam napretka uslovili razvojem isključivo te čovekove dispozicije (pokazaće se: nauštrb svih drugih ljudskih mogućnosti). Makijaveli, Hobs, Monteskije pripadaju različitim epohama, ali im je zajedničko preptostavljanje politike drugim praktičnim znanjima, dok sa druge strane Lok kao određujuće vidi ekonomsko delanje. Lokov razbuktni individualizam, predodređen u ekonomskom delanju čija je svrha zadovoljstvo, koje proizilazi iz uvećavanja svojine, promovisaće politički ambijent koji bi delovao podsticajno na ostvarenje ekonomskih interesa građana. Stoga, smatra Balj, da će upravo „Lokov liberalizam, ma koliko demokratski, utemeljiti stazu za modernu metafiziku ekonomije sa kojom će čovek novovekovlja i moderne obistinjavati sebe kao biće posedovanja, moći i njene distribucije, vladanja i računa i postajati biće samo okrenuto ka sebi i sopstvenom računu-interesu“.²

Posebna pažnja posvećena je analizi dva različita pristupa etici, Kantovom i

2 Ibid, str. 23.

Hegelovom. Iako ni jedan ni drugi, naravno, ne govore o „poslovnoj etici“, njihovi filozofski sistemi stvorice određene pretpostavke za zasnivanje ove discipline, odnosno za njeno vrednovanje i pozicioniranje u odnosu na druge oblasti praktičnog znanja, pa i znanja uopšte. Važnost koju Balj pridaje ovim filozofskim pristupima proizilazi nesumnjivo mnogo više iz nastojanja da se na dalekosežniji način promisle filozofski temelji poslovne etike, nego iz namere da se u njima nađu direktni povodi za nastanak ove mlade grane etike. Kant je taj koji, shodno interesovanjima autora, obavlja kopernikanski zaokret u pogledu stvaranja pretpostavki za zasnivanje poslovne etike, time što utemeljuje subjektivnost subjekta kao čovekovo bivstvo, proglašava primat praktičkog uma, pri čemu središnu vrednost pripisuje upravo moralnom delanju, a ne nekoj drugoj praksi. „Ti možeš, jer treba da...“ glasi maksima oko koje se konstituiše moralno delanje, a upravo ono čini stožer ostvarenja ljudske ličnosti, koja svoju projektovanu svrhu vidi u postizanju svetosti.

Autor primećuje da se sa Hegelovim mišljenjem objektivnog duha dovršava razgovor o etici vrline, dužnosti dobra i sreće, s jedne strane i sa deontološkim, pa i sistemskim koncepcijama u etici, sa druge. Naime, uslediće orijentacija ka utilitarističkim i pragmatističkim etičkim koncepcijama, u kojima će se problematika kretati oko stožernih pojmova „koristi“, „dobrobiti“ i „zadovoljstva“. Iako će novi pristupi biti inspirisani upravo Kantovim refleksijama o moralu, oni će insistiranjem na jednom apstraktnom pristupu i formalizmu ovih koncepcija doprineti utvrđivanju „moderne metafizike ekonomije“, te njenoj sintezi sa racionalitetom tehnike.

Ali odmah se nameće pitanje: može li Kantova etika ili Hegelovo mišljenje

objektivnog duha danas poslužiti kao misaoni put za poslovnu etiku ili je to, ipak, prepušteno isključivo etici utilitarizma i pragmatizma? Naime, sam utilitarističko-pragmatički pristup, koji je danas zauzeo posvemašnje polje etičkog diskursa, krije u sebi izvesnu teškoću koja dovodi u pitanje njegovu legitimnost. Ta teškoća se, prema mišljenju autora, ogleda u činjenici da je takav način mišljenja, delanja i stvaranja proizveo čoveka koji je između sebe i koristi stavio znak jednakosti, čime je uzrokovao opredmećivanje prirode i drugih ljudi u polje resursa.³ U tom smislu se, naime, poslovna etika pokazuje nedostatnom, budući da manjkavosti savremenog duha, čija bi ona trebalo da je nadomeštenje, zahvataju i nju samu. Kapital tako pokazuje svoju ambivalentnu prirodu: budući da je njegova svrha ostvarenje profita, on nastoji da svojoj logici podastre i emancipatorske potencijale, kako tu stvar vidi veći broj savremenih mislilaca, od predstavnika kritičke teorije društva do zastupnika filozofskog egzistencijalizma. Jer, krajnji rezultat delovanja te prikrivene strategije kapitala ogleda se u stvaranju afirmativnom kulturološkog stava prema procesu globalizacije, a globalizacija nameće kao program enormni rast ekonomske moći, pa otuda i svake druge praktične moći, ali uz zadržavanje siromaštva i bede kao habitusa većine. Međutim, reč je i o promovisanju jednog procesa posvemašnjeg postvarenja, koji se odvija preko dominacije jedne kulture, odnosno potrošačke potkulture, jednog jezika i jednog načina života, s jedne strane i svođenja prirode na priručni izvor korisnosti što za posledicu ima ekološko zagađenje, izmenu klime i tome slično.

---

3 Ibid, str. 25.

U poglavlju „Kantova etika – staza za poslovnu etiku?“ kako se to već iz naslova vidi, autor pristupa preispitivanju etičke pozicije ovog mislioca ne bi li u njoj našao elemente koji omogućavaju naknadno zasnivanje poslovne etike u čemu, naposljetku i uspeva. Povod za takav zaključak nađen je u Kantovom zasnivanju jedne subjektivističke praktične filozofije, koja se temelji na etici kao centralnoj praktičnoj disciplini. Prema mišljenju Branka Balja, tek jedan naknadni, što znači – iz perspektive našeg vremena, kantijanski pogled na problem poslovanja može obezbediti potporu za tvrdnju o odgovornosti i pojedinca i korporacije, shvaćenih kao moralnih subjekata. Isticanje primata čistog praktičnog uma, uma koji je u svom suštinskom određenju etički, stvara klimu za moralizaciju čitave praktične filozofije. Budući da praktični um može da prenebregne antinomije čistog teorijskog uma, ostavljajući po strani problematičnost njihovog objektivnog saznanja, i oslanjajući se na dovoljan razlog njihove regulativne uloge u uređenju individualnog delanja, Kant, u stvari, otvara prostor za razrastanje etičkog diskursa po čitavom domenu prakse. Upravo će takav pristup, kojeg Balj naziva „metafizikom etike“, a naročito njegova formalistička priroda, da omogući prodor utilitarističkog pristupa etici, koji, setimo se, dominira u današnjem moralizirajućem problematizovanju pitanja poslovnja. Naime, od utilitarističkog merila „najveće dobrobiti za najveći broj ljudi“ do tumačenja takvog merila u ključu profita i, shodno tome, posmatranja preduzeća, koje stiče taj profit, kao moralnog subjekta, prema mišljenju autora, preostaje samo korak. Uz Lokovo zasnivanje liberalizma, kao doktrine „laissez-faire“, taj proces konačno će dovesti do uspostavljanja ekonomskog subjektivi-

teta, ali ne u smislu Marksovog „rodnog bića“, koje se samoostvaruje putem rada, već u smislu „potrošača dobara i usluga“ i „resursa radne snage“, koji je od samog početka otuđen od svih stvaralačkih mogućnosti, što je, treba li na to uopšte ukazivati, u načelnoj suprotnosti sa Kantovim kategoričkim imperativom, koji propisuje da se pri svom delanju drugi čovek nikada ne sme uzeti samo kao sredstvo, nego uvek ujedno i kao cilj.

Promišljanje Hegelovog razmatranja problema praktične filozofije, autor započinje izlaganjem njegove kritike Kantove etičke pozicije, prema kojoj je Kantova koncepcija moralnog zakona apstraktna, odnosno besadržajna, budući da se iscrpljuje u negaciji svega drugoga, kao čistoj formi. Tako, „zakon moralnosti postaje dobročinstvom po svojoj formi, ali ne i po sadržini, što u stvari predstavlja uništenje dobročinstva“.⁴ Ukratko, Hegel kritikuje Kantov pristup praktičnoj filozofiji kao apstraktan i formalistički, što ga čini „gnezdom protivrečnosti“ autokratije subjektivnog uma, koji poseduje samo subjektivnu izvesnost, ali ne i objektivnu istinu, koja se na kraju krajeva ostvaruje tek na nivou prava, odnosno države. Tako se povodom jednog od najvažnijih pitanja poslovnog morala, pitanja vlasništva, Hegel izjašnjava putem ukazivanja na njegovu neteleološku prirodu, odnosno na njegovo neposedovanje unutrašnje svrhe, čime se na jedan konkretan način dezavuiše svako uspostavljanje primarnog značaja ovakvog oblika praksisa. Iako je moralitet viši oblik objektivnog duha od apstraktnog prava, on je niži s obzirom na običajnost, koja se, opet, raslojava u porodicu, građansko društvo i državu. Ukratko, moć i sposobnost subjektivne slobode

4 Ibid, str. 101.

de, koja se oslanja na princip individualizacije mora dopreti do objektivne slobode, koja se oslanja na princip identiteta. Otuda autor, zaključuje da se u Hegelovoj filozofiji nikako ne može naći uporište za uspostavljanje samostalne merodavnosti jedne poslovne etike kao praktičke discipline, budući da je reč o izolovanom i ne celovitom obliku subjektivnog duha, a ne o ostvarenoj objektivnog duha u bogatstvu svih njegovih odredbi.⁵

Razmatranju utilitarističke i pragmatističke koncepcije praktične filozofije, autor pristupa u poslednjem delu poglavlja koje se bavi izlaganjem istorijskih pretpostavki utemeljenja discipline poslovne etike. Ističući Džeremija Bentama kao rodonačelnika utilitarizma, autor, pored osnovnog načela korisnosti u smislu dobrobiti za čovekov život, uočava dva osnovna motiva Bentamove teorije morala, koji u stvari predstavljaju dva psihološka motiva kojima se čovek rukovodi u uobličavanju vlastitog života: težnja ka sreći i izbegavanja bola. Prema Bentamovom stanovištu, budući da se ljudi među sobom veoma razlikuju, uzaludno je tražiti neko najveće dobro, koje bi bilo prihvatljivo za sve ljude, nego se treba okrenuti pokušajima da se ostvari vlastita dobrobit, u koju se, naravno, ubraja i uvećanje lične svojine. Tvrdeći da kao (egoistično) biće interesa, čovek postižući vlastitu sreću doprinosi sreći najvećeg broja ljudi, Bentam, u stvari zapostavlja društvenost i odriče se univerzalnosti vlastitog delanja, budući da se etika zasniva na pukom voluntarizmu subjekta, smatra Balj.⁶ Bentamov pristup će razraditi Džon Stjuart Mil polazeći od tvrdnje da čovek kao pojedinac, bivajući suštinski određen vlastitim zdravim razu-

5 Ibid, str. 161.

6 Ibid, str. 164.

mom i iskustvom, potvrđuje svoju slobodu time što samostalno uređuje svoj život, gradeći civilizovanu zajednicu, čija će se svrha ogledati u tome da sprečava moguću povredu istih prava s obzirom na druge pripadnike zajednice.

Naposletku, nakon osvrta na osnovne teze Čarlsa Sandersa Persa, izložen je pragmatistički pristup etičkim pitanjima Viljema Džejmsa. Pošavši od stanovišta da je čovek instrumentalno biće, Džejms drži da ono, zahvaljujući svojoj prirodi i svom intelektu, ima mogućnost osvajanja sreće i postizanja zadovoljstva. Džejms je, kaže Balj, spreman da prihvati valjanost svakog korisnog ljudskog delanja, a takvim smatra ono delanje koje se pokazuje kao unapređujuće za život u konkretnostima, činjenicama i moći, usled čega će ono zaslužiti da se okvalifikuje kao „istinito i vredno“.⁷ Ukratko, ovaj mislilac smatra da je čovek već svestan svoje sudbinske misije osvajanja sveta, koja se prema njegovom mišljenju ogleda ponajviše u popštavanju vlastitog iskustva, čime ono zadobija univerzalnu vrednost. Pragmatizam, dakle, zagovarajući mogućnost legitimacije potpuno partikularnih interesa individue kao opštih interesa zajednice, otvara brisani prostor za voluntarističko delanje, koje će barem u određenoj meri u skorije doba pokušati da omeđi disciplina poslovne etike.

Nakon, opširnog razmatranja istorijsko-filozofskih pretpostavki za obrazovanje discipline poslovne etike, autor pristupa razgraničenju njenog pojma, predmeta i svrhe. Polazi se od konstatacije da predmet poslovne etike postoji odvajkada, iako je on dugo bio običajno, religijski, politički i u najširem smislu kulturnološki zahvatan, a ne instrumentarijumom

7 Ibid, str. 177.

ove skoro uspostavljene discipline. Aktualnost pitanja koja se javljaju u okvirima poslovne etike uslovljeno je čitavim nizom pojava: potrebom produktivnog razgovora između etike, politike i ekonomije, odnosno, između društva, države i tržišta; porastom naučnih i tehničkih znanja i njihove sinteze sa ekonomskim delanjem; vidnom promenom životnog prostora, globalizovanjem ekonomske moći i uticajem na kulturne i društvene standarde, potrebi za kritičkim propitivanjem stava koji svrhu poslovanja vidi samo u profitu i proizvodnji moralne panike, te vidnim promenama čovekovog odnosa prema drugom čoveku.⁸ Konačno, autor prelazi na određenje predmeta i ciljeva same discipline poslovne etike, tvrdeći da „poslovna etika istražuje utemeljenost, izvore i poreklo moralnih vrednosti, te kriterijume i instrumente moralnog vrednovanja i prosuđivanja u svetu poslovanja, kako bi se rasvetlio smisao i iznašlo rešenje moralnih dilema i konflikata koje proizvodi čovekovo delanje u korporaciji i koje proizvodi korporacija u odnosima sa drugim subjektima privređivanja“.⁹ Kao glavni kriterijumi reflektovanja poslovno-etičke problematike pominju se: univerzalnost, koja se odnosi na poštovanje prava svakoga, a koja proizilazi iz načelne ravnopravnosti svih ciljeva, zatim, kompleksnost pojmovne i terminološke mreže, koja omogućava da se odgovornost za bilo koji postupak može utvrditi u konačnom broju koraka, te, konačno, nezavisnost konkretnih slučajeva od načela pod koja se ti postupci mogu supsumirati.¹⁰

Potom se pristupa navođenju glavnih pitanja poslovne etike: pitanja moralne

odgovornosti i slobode čoveka kao člana korporacije – prema sebi i drugima, na poslu, u okruženju i zajednici; pitanja uspostavljanja moralnog subjektiviteta korporacije – unutar korporacije, prema okruženju, deoničarima, klijentima, bila da se radi o vrednovanju lojalne ili nelojalne konkurencije, kao i o vrednovanju sukobljenih interesa; pitanja društveno-socijalne odgovornosti korporacije, koja se odnose na kulturno-istorijski identitet sredine u kojoj korporacija posluje, uz uvažavanje obrazovnih, ekoloških, sportskih, duhovnih, religijskih i običajnih potreba datog okruženja.¹¹

Osim toga, autor smatra da je u različitim pristupima problemima poslovne etike moguće uočiti različite obime njegovog izučavanja, odnosno nive njegovog posmatranja (lokalni, regionalni, nacionalni i internacionalni), ali i, što je mnogo značajnije, i načelne pristupe dodeljivanju mesta poslovnoj etici u društvu. U potonjem smislu mogu se razlikovati sistemski pristup, koji je bliži deontološkim etičkim koncepcijama, a koji tematizuje odnos između morala, ekonomije, politike, prava, religije i razmatra se u sklopu ukupnog društvenog uređenja date zemlje i – funkcionalni pristup, koji je bliži utilitarističko-pragmatičkim koncepcijama etičke, a koji u prvom planu razmatra moralno poslovanje same korporacije.¹²

Dalje, moguće je razlikovati područja izbore i odluke pojedinca ili preduzeća na osnovu: zakonskih propisa, ekonomskih i socijalnih pitanja i vlastitog interesa. Praktična vrednost teorijske koncepcije poslovnog morala (pri čemu ne treba izgubiti iz vida da se ovde smisao klasičnog i savremenog shvatanja praktičnog

8 Ibid, str. 183.

9 Ibid, str. 184.

10 Ibid, str. 184-185.

11 Ibid, str. 185.

12 Ibid, str. 186.

poklapaju) ogleda se u razrešenju dilema ili konflikata koji niču na relaciji čovek – drugi čovek – korporacija – društvo – država i to usled različitih društveno-moralnih devijacija kao što su: kockarski karakter, korupcija, društvo laktaša, kršenje moralnih normi, socijalna nepravda, lobiranje, nelojalni poslovi, ali i, u najmanju ruku, moralno ambivalentnih novih pojava kao što su: uvođenje savremenijih tehnoloških rešenja, problemi zaštite životne sredine, ekonomizacija svakodnevnog života, globalizacija ekonomije i tome slično.

Vrednost i svrha poslovne etike u korporaciji ogleda se u razrešenju ovakvih situacija upotrebom određenog instrumentarijuma kao što je razmatranje: maksima ljudskog delovanja, moralnih normi, izvedenih iz objektivnih ili subjektivnih vrednosti i moralnog kodeksa, kao skupa moralnih pravila kojima se uređuje moralno ponašanje u korporaciji ili instituciji.

Naposletku, autor zaključuje da se „svrha poslovne etike ogleda kako u saznajnom (kognitivnom, obrazovnom i vaspitnom), tako i u smislu svakodnevnog čovekovog i korporativnog delanja/ponašanja, pri čemu se ne može subjekt delanja samo osloniti na sebe i svoje svrhe, nego mora biti, jer to može, okrenut i ka drugome/drugima, jer jedno je žudnja za profitom, a drugo je ostvarenje profita sa svrhom njegovog reinvestiranja, čija je mera društveno-socijalna odgovornost.“¹³

Može se reći da pojavljivanje knjige *Uvod u poslovnu etiku* predstavlja izvestan kuriozitet za duhovni, a još više za opšte-kulturni, te, naročito, pragmatički horizont našeg društva. Ona predstavlja novum po svojoj hrabrosti zahvatanja predmeta, kojim se tako odelito i u ta-

kvom obimu kod nas još niko nije pozabavio. Tako, zadatak koji je pred sebe postavio Branko Balj, s jedne strane, podrazumeva povlasticu slobodnog izbora pristupa, a sa druge – teškoću pionirskog zahvatanja ovog, još uvek slabo istraženog područja. Treba dodati da ovaj pokušaj da se odgovori na pojedina, načelna pitanja u vezi sa poslovanjem i moralom nije u skladu samo sa jednim svetskim kulturnim trendom nego i sa opustošenim običajnim poljem društvenih odnosa i odgovornosti u svakom smislu, pa i onom poslovnom u nas. Stoga ova knjiga predstavlja jedno od osnovnih uporišta jedne buduće celovitije teorije poslovnog morala, koja će, nadajmo se, poslužiti i zasnivanju moralnijeg praksisa.

---

13 Ibid, str. 189.